

Politikk for kvalitet

Foredrag på konferansen *Ny norsk arkitekturpolitikk*

DogA 26.05.2009

Nina Berre, direktør Norsk Form

Jeg har fått oppgaven å snakke om hva arkitekturpolitikk er, og hvordan det er mulig å bruke politiske virkemidler for å øke kvaliteten på det som planlegges og bygges i Norge.

1. Hva arkitekturpolitikk er; begrepsavklaringer og historie

Først kort om arkitektur: Slik statsråden var inne på, handler arkitektur i denne sammenhengen om mer enn enkeltbygningen – det handler enkelt sagt om de fysiske omgivelsene vi omgir oss med til daglig.

Denne vide definisjonen omfatter derfor både *enkeltverket* der arkitekturen kan defineres som kunst -

-det omfatter arkitektur som by og som næring

-og som betegnelse på alle omgivelsene når disse forstås og tolkes som fysisk uttrykk.

En arkitekturpolitikk har som intensjon å fremme kvaliteten i det som planlegges og bygges.

Begrepet kvalitet kan ikke defineres som en bestemt holdning til arkitektur, produkter og omgivelser, men ambisjonen om *høy* kvalitet innebærer en tenkemåte og en holdning:

Norman Foster sier det slik: *Quality is never about money, rather, it is an attitude of mind.*

Det finnes likevel noen sentrale elementer som kvalitetsdiskusjonen inneholder. Kvalitet kan diskuteres i forhold til bruk. Arkitektur kan evalueres kvantitativt som et redskap; er bygningen, anlegget eller byrommet egnet til formålet? Arkitektur kan evalueres i forhold til håndverkskvalitet og teknisk kvalitet. Arkitektur kan evalueres i forhold til overordnede retningslinjer som er satt; f.eks om bærekraftige løsninger, om universell utforming, om minimering av naturinngrep, om materialvalg. ¹

Men deretter blir vurderingene mindre entydige og vi kommer inn på faglig skjønn, her en illustrasjon fra Carl-Viggo Hølmebakks krematorium i Asker. Kvalitet må forstås i forhold til

¹ Karl Otto Ellefsen, "Arkitektur og design. Meirverdi langs turistveger" i *Omveg. Arkitektur og design langs 18 nasjonale turistvegar*, Oslo 2006, red. Nina Berre

sine egne tradisjoner – , med andre ord innenfor en fagintern tradisjon. Dette kan for eksempel bety grad av originalitet eller grad av nyskaping og posisjonering i den fagtradisjonen prosjektet er en del av. Å utvikle arkitektur som et kulturelt aktivt produkt, dreier seg både om å videreføre og nytolke tradisjonen. Her er fagkompetansen og fagekspertisen vesentlig.

I kvalitetsdiskusjonen ligger også *brukerens* estetiske opplevelse. I denne diskusjonen har alle meninger lik verdi, og den dreier seg om meningsinnholdet i prosjektet. Hva et prosjekt formidler er flyktig og endrer seg over tid. Et godt eksempel er begrepet funkis – som har gått fra å være et skjellsord og som nå brukes som en honnør, i hvertfall i boligmeglernes annonser.

Diskusjonen om hva som er god kvalitet, må med andre ord føres kontinuerlig. En arkitekturpolitikk kan derfor ikke *en gang for alle* definere hva høy kvalitet er, men sette rammer som gjør det mulig å arbeide for å oppnå høy kvalitet.

Når vi knytter arkitektur og kvalitet til *politikk* betyr dette at samfunnet – representert ved politikerne – setter mål for arkitekturen, gjør prioriteringer, fordeler verdier og velger hvilke virkemidler som må til for å høyne kvaliteten på det som planlegges og bygges. Politikk handler altså om å ville noe – at samfunnet, ved staten, har *ambisjoner* for arkitekturen. Dette er igrunn ikke noe nytt, Staten har lenge satt kvalitative mål for norsk arkitektur. Vi har en lang tradisjon for å bruke de beste arkitektene til å tegne viktige statlige bygg og anlegg.

Allerede i 1818 foreslo slottsarkitekt Linstow, som samtidig var lærer ved Tegneskolen i Christiania, at nettopp denne tegneskolen skulle medvirke til å forbedre ”byens uryddige utseende”, helt i tråd med de samtidige akademitradisjonene i Europa. Poenget var å forhindre - jeg siterer - ”aabenbare Misfostre af Bygningskunsten” og at byen ”vanzires ved Bygninger som aabenbart støder øyet, hvilket unægtelig er en Fornærmelse mod det offentlige”.² Linstow så altså arkitekturen som en kunstart med kvalitetskrav, men han var også bevisst at denne kunstarten, byggekunsten, ikke kunne velges bort til forskjell fra mange av de øvrige kunstartene.

Staten allerede var en aktiv byggherre med ansvar for å skaffe landet bygninger til dets nye institusjoner. Blant de nye institusjonene var Universitetsbygningene på Karl Johan, tegnet av Grosch. Universitetet skulle befeste Norge som en ny kunnskapsnasjon og ambisjoner var

² Elisabeth Seip, red *Grosch*, Oslo 2001, s. 90

å bruke arkitekturen til å løfte landet opp fra sin provinsielle tilværelse i utkanten av Europa. Universitetets byggeomiteens beskrivelse – eller arkitekturpolitiske dokument om man vil - sier:

”Da offentlige Bygninger af den Betydning som et Universitet maa antages at burde opføres saaledes, at de kunne afgive fordelagtige vidnesbyrd om Dannelsens og Smagens Tilstand i Landet, bør de gives saa frie, og med Hensyn til de nærmeste Omgivelser, saa smuk Beliggenhed som mulig”. Og videre: ”Vi bygge ikke blot for den nuværende Slægt; de Værker vi opføre skulle ikke blot i den nuværende Tid, men ogsaa i en fjern Fremtid staae som ubestikkelige Vidner om Nationens Liberalitet, Aand og Kunstmag paa den Tid de bleve til”.³

I 1830 ble stillingen som Bygningsforstander opprettet i Christiania – den direkte forløperen for Statsbygg – og kanskje Norges svar på det embetet som har utviklet seg i en sterk arkitekturpolitisk posisjon i Nederland – nemlig Riksarkitektens atelier. Det gikk ikke helt slik i Norge. Derimot har vi en rekke enkeltksempler på at den norske staten har satt mål og har ambisjoner med arkitekturen.

I årene rundt 1900 var norsk jernbane inne i sin største ekspansjonshistorie noensinne. Fram til 1920 var målet å bygge effektive transportkorridorer gjennom et langstrakt land og som førte til et stortstilt stasjonsbyggeri.⁴ Stasjonene skulle være representative og tidsmessige, og en rekke viktige bygninger med høy arkitektonisk kvalitet ble utviklet, som her med Arne Arnebergs Drivstua stasjon på Dovre som ble reist etter en arkitektkonkurranse. Økende turisttrafikk og lokale inspirasjonskilder i 1700-tallsbebyggelsen i Heidal, Vågå. Lom og Sel ble viktig for utformingen. Kvaliteten i det man kalte ”norsk særpreg” skulle fram.⁵

Og intensjonen - eller arkitekturpolitikken – var at Norge skulle bindes sammen og gi turister og reisende klare konnotasjoner om landet og landsdelen.

Det neste eksemplet handler om den betydningen arkitektur har for helse. I år 1900 vedtok det norske storting at Staten selv skulle bekjempe tuberkolosen. Loven førte til bygging av en rekke statssanatorier, utformet etter idealer om at ren og frisk luft var den beste medisin.⁶ Dette er det siste store sanatoriet som ble reist i kampen mot sykdommen på Ringvål utenfor Trondheim, tegnet av Fredrik Crawford-Jenseen i 1935. Staten brukte med andre ord

³ Seip (2001), s 151

⁴ Ingunn Haraldsen, ”Det mobile århundret”, i Hundre års nasjonsbygging, red Ulf Grønvold, Oslo 2005

⁵ Kersin Gjesdal Noach, ”Om arkitektur i Norden. Noen forelesninger – NTH 1989/90. Kompendium

⁶ Leif Maliks, ”Anlegg for omsorg”, i Hundre års nasjonsbygging, red. Ulf Grønvold, Oslo 2005

arkitekturen bevisst som redskap til å løse det stortinget hadde definert som et problem og en offentlig oppgave – å bekjempe tuberkolosen.

Etterkrigstidens gjenoppbygging var også sett som en offentlig oppgave, hvor norske arkitekter spilte sentrale roller. Drabantbyene skulle avhjelpe bolig mangelen, men også skape moderne og sunne boliger til alle lag av befolkningen, hvor trygghet og nabolagstenkning var viktige premisser for utformingen.

Dette var både et boligpolitisk tiltak og arkitekturpolitisk tiltak med høye ambisjoner om kvalitet i utformingen – men hvor kvalitetsdiskusjonen gikk ganske varm i ettertid – særlig om utformingen av de nyeste drabantbyene som ble oppført sent på 1960-tallet, som her på Ammerud.

Men det var først i 1992 at Staten formulerte en overordnet visjon for norsk arkitektur. Stortingsmeldingen *Kultur i tiden* så for første gang arkitekturen som et eget felt som krevde sitt eget handlingsprogram, *Omgivelser som kultur*. Norsk Form ble opprettet og veilederen *Estetikk i statlige bygg og anlegg* (1996) ble laget for høyne kvaliteten på statens bygninger.

Og de store nasjonale satsningene på 1990-tallet, som OL på Lillehammer og utbyggingen av hovedflyplass på Gardermoen, fulgte nettopp slike overordnede og helhetlige retningslinjer for å oppnå kvalitet i produksjonen av arkitektur, design og visuell profilering.

Med skiftende Regjeringer skiftet også den statlige oppmerksomheten på arkitekturpolitikk. Det har manglet koordinering og samordning av statens innsats og praktiseringen av ulike arkitekturpolitiske strategier har vært spredt og tilfeldig. Noen av disse strategiene har vist seg å være viktige. Nasjonale turistveger, som en del av Statens Vegvesen, er ett slikt eksempel: Mens det overordnede politiske målet for *Nasjonale turistveger* er å opprettholde bosetting og skape grunnlag for nye næringer i distrikts-Norge, er målet for *attraksjonen* Nasjonale turistveger å utvikle arkitektur med høy kvalitet for å skape merverdi til kjøre- og naturoplevelsen og slik sett trekke flere turister til landet.

2. Statlige virkemidler

Spørsmålet blir: Hvilke ambisjoner blir viktige for Staten nå og i årene som kommer? Hva er vi ute etter nå og som skiller seg fra 1990-tallets politikk? Og hva kan staten lære av andre lands arkitekturpolitikker, de fortrinn Norge har og de manglende som finnes?

1990-tallets arkitekturpolitikk la stor vekt på estetikken. I veilederen Estetikk i statlige bygg og anlegg framheves estetikk som en kvalitet knyttet til egenskaper og kjennetegn ved en bygning eller et anlegg "som oppleves gjennom våre sanser og følelser". Veilederen oppfordret til å diskutere smak og behag, og at den faginterne kunnskapen skulle overføres fra fagfolk og fagjuryer til offentligheten for å øke forståelsen for estetisk kvalitet. I oppbyggingen av en estetisk ny dannelse, ble det gode enkeltbyggets rolle som forbilde og folkeopplysningskampanjer i regi av Norsk Form brukt som verktøy.

I dag er behovene for statlige tiltak av en noe annen karakter. Arkitektur blir i mye større grad enn for 15 år siden knyttet til store samfunnsmessige utfordringer som klimaendringer, byvekst og transformasjon. Arkitektur er erkjent å ha en mye større redskapskarakter og sees som problemløser på flere felt enn det estetiske, sansemessige og bruksmessige: Arkitektur er et incentiv til økonomisk utvikling som bidrar til arbeidsplasser og verdiskaping. Arkitektur er et incentiv for utvikling av reiseliv og bidrar til styrking av omdømme. Arkitektur kan benyttes som merkevare og fortrinn i konkurransen mellom byer, på måter som Tyler Brule har snakket så glimrende om tidligere her i dag.

Så hva slags politikk er det behov for nå? En oppgave for arkitekturpolitikken er å rydde: Et utvidet arkitekturbegrep gjør det nødvendig å samle de ulike ansvar hvert departementet og underliggende etater og organisasjoner har. Ryddeoppgaven består i å få oversikt over eksisterende innsats, koordinere arbeidsoppgaver departementet og etatene i mellom for å vurdere eventuelt hva som mangler. Men en handlingsplan som legger hovedvekten på Statens status quo blir lett en selvtillfreds rapport som ikke greier å skue utover det Staten allerede gjør.

En annen - og etter min mening viktigere oppgave for arkitekturpolitikken, dreier seg om en langt mer offensiv holdning: Planen må sette ambisiøse mål og lansere gode tiltak for å nå disse målene.

Og her kan det hentes forbilder fra andre lands arkitekturpolitikker. Jeg vil trekke fram tre ganske ulike satsninger: Den nederlandske, den britiske og den danske som kan sees som tre ulike arkitekturpolitiske typologier:

Nederland har lange tradisjoner i arkitekturpolitikken. Regjeringens Sjefsarkitekt – Riksarkitekten - er en over 200 år gammel tradisjon. På samme måte som Bygningsforstanderen i Oslo fra 1830, var Riksarkitekten i Nederland de første årene den nederlandske stats utvalgte arkitekt for monumenter og palasser for kongehuset. Nå har

Riksarkitektens kontor eller Atelier som det heter. ansvaret for byplanlegging, infrastruktur og byggesaker over hele Nederland. Riksarkitektens Atelier Regjeringens Rådgiver og har ansvaret for å utvikle og oppdatere arkitekturpolitikken.

Måten Nederland både behersker å koordinere statens innsats – og samtidig definere overordnede strategier og sette høy kvalitetskrav, er forbilledlig. Politikken kan sees som en plattform som definerer arkitektur inn i et større kulturfelt. Debatt, formidling, utstillinger, en rekke publikasjoner og arrangementer bidrar til å synliggjøre arkitekturens rolle i samfunnet og har økt interessen for arkitektur hos et bredt publikum.

Ikke minst er den nederlandske politikken kjent for i å gi unge arkitekter plass og praksis. Handlingsprogrammer har sluppet fram unge arkitekter og videreutviklet talenter fra skolene gjennom stipendier og priser. Riksarkitekten velger bevisst ut unge arkitekter til bestemte statlige byggeoppgaver, og har bygget opp et arkiv med nederlandske og internasjonale firmaer som hele tiden blir oppdatert.

Politikken har ført til at nederlandsk arkitektur lenge har vært ansett som stjerneeksemplet på internasjonal suksess ved at rammene for internasjonalt samarbeid og utveksling har vært gode. Og tiltakene rettet mot unge arkitekter har ført til et innovasjonsimage og omdømme for landet, og til at talenter utenfra strømmer til utdanningsinstitusjonene og kontorene for å lære og jobbe.

Storbritannia har ikke offisielle arkitekturpolitiske dokumenter, men det ansvarlige departementet for arkitektur – *The Department for Culture, Media and Sport* har delegert arkitekturpolitiske visjoner og oppgaver til den statlige organisasjonen *CABE – The Commission for Architecture and the Built Environment*. CABE er på sett og vis den britiske Regjeringens kjempe-Norsk-Form med et årlig offentlig tilskudd på om lag 120 millioner kroner. CABE finansierer pilotprosjekter, arkitekturpriser og administrerer over 20 arkitektursentre over hele England. CABE er støttet av flertallet av departementene og defineres som Regjeringens rådgiver på arkitektur, byutvikling og bygde omgivelser. CABE arbeider direkte mot arkitekter, planleggere, designere, utviklere og oppdragsgivere med råd og oppfordringer om å sette i gang gode plan- og byggeprosesser. CABE har et klart brukerperspektiv og oppfordrer innbyggerne til å kreve mer av fysiske omgivelser. Storbritannias arkitekturpolitikk kan karakteriseres ved en orientering mot byutvikling, brukermedvirkning og deltakende prosesser.

En interessant sidebemerkning er at det nyetablerte skotske parlament har ønsket en arkitekturpolitikk som framhever skotsk arkitektur i motsetning til den engelske. Politikken prioriterer å øke kunnskapen om skotsk arkitekturhistorie og oppfordrer The Lighthouse – arkitektursenteret i Glasgow - til å arbeide for å utvikle utmerkete nye arkitekturverk i Skottland.

Den danske arkitekturpolitikken er etter hvert godt kjent som forbilde i Norge, som vi straks får høre mer om. Jeg vil påstå at den danske politikken er kjennetegnet av spesielt sterke ambisjoner om å satse på dansk arkitektur som eksportnæring. Danske arkitekter gjør det bra i internasjonale arkitektkonkurranser og dette benyttes strategisk og bevisst i den danske handlingsplanen for å styrke danske arkitektkontorers muligheter til å vinne markedsandeler i det globale markedet.

Hva kan Norge gjøre? Norge har noen fortrinn og kvaliteter som bør utnyttes i en ny arkitekturpolitikk. De gode resultatene fra Nasjonale turistveger, her representert ved et prosjekt på Trollstigiplatået av Reiulf Ramstad, bør opplagt overføres til andre store statlige prosjekter og koples med erfaringer fra andre land. Jeg vil si litt om hvorfor prosjektet er viktig: Det setter svært høye kvalitetskrav. Det er organisert gjennom ulike råd som skal sikre byggherrekompetanse og kvalitet i gjennomføringen av prosjekter. Det brukes mye tid på idestadiet og evaluering av konsepter. De økonomiske rammene for ideutvikling er gode, og det åpnes for faglig skjønn. For å gjennomføre prosjektene hentes inn ung og kvalifisert arkitektkompetanse. Målet er hele tiden å søke dyktige arkitekter som kan tilføre noe nytt og som dermed evner å tilføre norsk arkitektur nye dimensjoner.

Nasjonale turistveger er i ferd med å utvikle et arkiv over unge arkitekter involvert i prosjektet. Denne enkelterfaringen kan relativt lett gjøres større og tilgjengelig også for annen statlig plan- og byggevirksomhet og knyttes til internasjonale erfaringer, spesielt fra Nederland, men også fra Frankrike, som gjennom sine systemer over nyetablerte kontorer gjør det mulig for oppdragsgivere å søke seg fram til aktuelle firmaer som ikke allerede er kjent og ikke minst til den danske nyetablerte WildCard ordningen.

Et annet eksempel handler om å bygge opp eksisterende arenaer for debatt og formidling av arkitektur. Oslo Arkitektur Triennale er et eksempel på en slik arena, og bildet er hentet fra hovedutstillingen i 2007, med temaet The Culture of Risk, som Gary Bates var kurator for. Oslo Arkitekturtriennale er viktig fordi den hvert tredje år setter Oslo og Norge på kartet med arrangementer som tiltrekker seg nasjonal og internasjonal oppmerksomhet. Den kan favne aktuelle utfordringer det norske fagfeltet står overfor – og den samler en rekke

samarbeidende fag- og formidlingsmiljøer. Med økte ressurser kan den norske triennalen trekke veksler på arenabyggingen som andre lands politikker har lagt rammer for – Nederland har Biennalen i Rotterdam som et viktig og veletablert milepælsarrangement, mens Danmark har satset stort på egen deltagelse på internasjonale areaner, som Veneziabiennalen.

Et tredje eksempel handler om den norske deltagelsen på internasjonale arenaer. Norsk arkitektur gjør det glimrende internasjonalt og norske arkitekter får mye ros og oppmerksomhet i internasjonal presse. UD bruker norsk moderne arkitektur bevisst i sin omdømmestrategi: Moderne norsk arkitektur, gjerne i flott natur, forteller en viktig historie om det moderne Norge – og har i de to siste årene heldigvis vært å foretrekke i offisielle sammenhenger enn dette lille tablået som norsk næringsliv ordnet i forbindelse med Expo i Aichi i Japan i 2005.

Eksisterende tiltak som UD's reisestøtteordning og den utstillingsvirksomheten som særlig Nasjonalmuseet Arkitektur og Norsk Form driver med internasjonalt, er relativt enkle å trappe betydelig opp kvalitativt og kvantitativt. Det kan også gjøres nye små grep som å produsere engelskspråklige nettsider som samler og sprer informasjon om norsk arkitektur bedre enn det gjøres i dag. Men her bør Norge ha langt større ambisjoner: I arbeidet med profileringen av norsk arkitektur bør det bygges opp ressurser til å legge langsiktige planer, gjøre prioriteringer og satse offensivt mens jernet er varmt. Det kan utvikles artist-.in-residence-ordninger på arkitekturfeltet, slik kunstfeltet har erfaring med og som Irland nå setter i gang med. Og det bør arbeides for å utnytte det potensialet som ligger i eksportere norske arkitekturtjenester i langt større grad.

Så må den nye politikken ikke bare styrke de områdene norsk arkitektur allerede har fortrinn, men satse på områder der kunnskap må bygges opp – som i bærekraftig utvikling - og på områder der kvaliteten i det som produseres er for lav, som deler av norsk boligbygging i tett by er et grelt eksempel på fra de siste årene.

AVSLUTNING: Ambisjonsnivå

Det sentrale spørsmålet blir på hvilket nivå Regjeringen legger sine ambisjoner for arkitekturen. Denne konferansen – i regi av KKD og Norges forskningsråd - og det pågående arbeidet som gjøres på tvers av 13 departementer, viser at arkitektur og omgivelser er *erkjent* som et tverrfaglig og tverrsektorielt felt. Det pågående arbeidet med den nye norske arkitekturpolitikken viser også at det er *poltisk vilje* til å gjøre noe med norsk arkitektur- og omgivelsesproduksjon.

Det er fristende å vise til definerte måldefinisjoner fra de to tilstøtende felt kunnskaps- og kulturpolitikken; i Soria Moria-erklæringen har regjeringen satt seg som mål at forskning og utvikling skal utgjøre 3% av BNP innen 2010. Og i kulturløftet skal 1% av Statsbudsjettet innen 2014 skal øremerkes kultur. Det hjelper lite med gode intensjoner dersom det ikke følges opp med konkrete tiltak og måltall.